

KEMÉNY GÁBOR
A NYELVTŐL A STÍLUSIG

SEGÉDKÖNYVEK
A NYELVÉSZET TANULMÁNYOZÁSÁHOZ 100.

KEMÉNY GÁBOR

A NYELVTŐL A STÍLUSIG

Válogatott tanulmányok, cikkek

TINTA KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST, 2010

SEGÉDKÖNYVEK
A NYELVÉSZET TANULMÁNYOZÁSÁHOZ 100.

Sorozatszerkesztő:
KISS GÁBOR

A kötet megjelenését támogatta:

Nemzeti Kulturális Alap

Hemingway Alapítvány

Lektorálta:
PÉTER MIHÁLY

ISSN 1419-6603
ISBN 978 963 9902 39 8

© Kemény Gábor, 2010
© TINTA Könyvkiadó, 2010

A kiadásért felelős:
A TINTA Könyvkiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Temesi Viola
Műszaki szerkesztő: Kovács Gyula

Tartalom

Előszó	7
Hogyan (nem) lettem nyelvész? (Önvallomás a szakmáról és egyebekről)	9
I. ANYANYELVÜNK MÚLTJÁBÓL, JELENÉRŐL, JÖVŐJÉRŐL	17
<i>Házsártos</i>	19
<i>Vigyorog, mint a fakutya</i>	25
Szótévesztésből jelentésváltozás	33
„ <i>Nekiesik, mint borjú az új kapunak</i> ”	39
A közhelyről – közhelyek nélkül	47
Címzavakban a sajtónyelvi címadásról	59
A magyar sportnyelv ereje és gyöngéi	78
Szakszókincs – szaknyelv – tudományos nyelv (Újabb szempontok egy régi vitakérdéshez)	85
Magyar szaknyelv Magyarországon és a szomszédos országokban	92
A nem latin betűs írású nyelvek neveinek magyar helyesírásáról (Szempontok és javaslatok)	105
Igeköttö-elhagyási tendencia: normasértés vagy normatágítás?	117
Nyelvi változás és mikrodiakrónia	137
Tendenciaszerű nyelvi változások leírása és értékelése	145
A szintetikus és az analitikus kifejezésmód érvényesülése újabb nyelvhasználatunkban	150
Nyelvléírás – nyelvművelés – stilisztika	171
II. KÉP ÉS KOMMUNIKÁCIÓ	
(A nyelvi kép típusai és funkciói a rendszerváltás előtti médiában)	177
III. STÍLUSFEJLŐDÉSI TENDENCIÁK A XX. SZÁZADI MAGYAR SZÉPIRODALMI NYELVBEN	255
A Nyugat jelentősége a modern magyar szépirodalmi stílus kiteljesedésében	257
Az eltévedt lovas (Egy Ady-szimbólum értelmezéséhez)	281
Kosztolányi nézetei a nyelv esztétikumáról	288
Próza stílus-jellemzés kvantitatív módszerrel (Krúdy Gyula három regénye és tíz novellája 1913-ból)	297
A <i>pajzsos ember</i> motívuma Krúdy Gyula prózájában	342
A szakrális és az erotikus viszonya Krúdy prózájában	347

Tárgyasító és allegorizáló metaforaalkotás Cholnoky László kisregényeiben	357
„... dudás a fuvolást...” (Babits-motívumok József Attila-versekben)	374
A „lelki táj” mint közlésforma József Attilánál	385
„Kemény a menny” (Szabolcsi Miklós könyve József Attiláról)	389
Átutazóban a nagyepika felé (Nyelvi képek, motívumok szövegszervező funkciója Déry Tibor Pesti felhőjáték című regényében)	390
A nyelvi kép funkciója az újabb magyar elbeszélő prózában (Kőbányai János: El; Mészöly Miklós: Sutting ezredes tündöklése; Tolnai Ottó: Briliáns)	400
Képsűrűség mint nemzedéki stílusjegy?	409
Ottlik Géza és a nevek (Írói névadás a Hajnali háztetők-ben)	415
Stílusmagatartások a hetvenes évek magyar szépprózájában (Stílustörténeti vázlat)	419
Nyelv és önbecsülés (Az interjút készítette: Javorniczky István)	423
A tanulmányok eredeti lelőhelye (Bibliográfiai tájékoztató)	429
Mutató	433

Előszó

Ez a kötet egy immár több mint négy évtizedes kutatói tevékenység eredményeinek keresztmetszetét kívánja nyújtani.

Az első részben a szó szorosabb értelmében vett nyelvészeti cikkeimből adok válogatást. Két fiatalkori dolgozat nyelvtörténeti tárgyú, a többi a magyar nyelvhasználat jelenével és a fejlődési tendenciákból kirajzolódó jövőjével foglalkozik. Az egykori Nyelvi divatok és Szaknyelvi divatok című társszerzős kötetekben már megjelent és itt újból közölt írások ismeretterjesztő jellegűek, de tartalmilag ide tartoznak, és ma is vállalni tudom őket.

A harmadik részben újabb stilisztikai tanulmányaimból válogattam, de felvettem ide néhány régebbi munkámat is, hogy a tanulmány sorozat tematikai íve (Nyugat, Ady, Kosztolányi, Krúdy, Cholnoky László, Babits, József Attila, Déry, Ottlik és a jelenkor prózáirói) töretlenebb legyen.

A két fő rész között a Kép és kommunikáció című, a nyomtatott és az elektronikus sajtó nyelvikép-használatát tárgyaló, így egyszersmind nyelvészeti és stilisztikai jellegű hosszabb tanulmány teremt kapcsolatot. E tanulmány példaanyaga a harminc évvel ezelőtti médiából való, ennél fogva jó alkalmat kínál az akkori és a mai sajtónyelv összehasonlítására. Tartalmilag természetesen igen nagyok a különbségek, hiszen a politikai, gazdasági, emberi stb. körülmények elég radikálisan megváltoztak azóta. Meglepően sok viszont a hasonlóság, sőt az azonosság a formában, a nyelvi eszközök használatában (címadás, szójáték, metaforák stb.). Ezért tartottam érdemesnek az újraközlésre ezt a tanulmányt – a most adott alcímmel jelezve, hogy benne a rendszerváltás előtti médiáról van szó –, hogy a mai olvasó is megítélhesse, mi az a sajtónyelvben, ami korhoz kötött, és mi az, ami korszaktól és politikától független, mert magából a nyelvből és az adott műfaj sajátosságaiból következik.

A kötet írásait egy szakmai önvallomás (ezt Bolla Kálmán professzor úrnak, a Magyar nyelvész pályaképek sorozat szerkesztőjének felkérésére írtam) és egy Javorniczky Istvánnak, a tíz évvel ezelőtti Magyar Nemzet munkatársának adott interjú foglalja keretbe, némi személyes árnyalatot is csempészve a könyvbe.

A kötetnek két olyan írása van, amely itt jelenik meg első ízben nyomtatásban. Az egyik egy etimológiai dolgozat, amelyet Keszler Borbála tanárnő nyelvtörténeti szemináriumában írtam tizenkilenc éves koromban. (Ezt persze csupán

kuriózum gyanánt közlöm, bár ki-ki megítélheti belőle, milyen nyelvtörténész válhatott volna belőlem, ha érdeklődésem nem kanyarodik más irányba.) A másik egy ismertetés Szabolcsi Miklós egyik József Attila-könyvéről. Ez (mármint a recenzio) egy ideig olvasható volt a világhálón, jelenleg azonban már ott sem. Úgy gondoltam, megérdemlí, hogy itt nyomtatásban is közöljem. Ha ebben tévedtem volna is, tekintse az olvasó ezt a rövidke cikket a költő és monográfusa iránti tisztelem szerény jelének (Szabolcsi, ha jól sejtem, soha nem olvashatta).

A kötetbe gyűjtött írások szövegén gyakorlatilag semmit sem változtattam, csupán néhány sajtóhibát és megfogalmazásbeli pontatlanságot javítottam ki. A cikkeket nem „korszerűsítettem”, nem egészítettem ki újabb hivatkozásokkal, mivel az volt a szándékom, hogy az itt újraközölt írások akkori nézeteimet és tájékozottságomat (illetőleg tájékozatlanságomat) tükrözzék, amikor azokat papírra vagy a számítógép képernyőjére vettem. A megírás időpontját – tehát a megírását, nem pedig a megjelenését! – minden cikk végén feltüntettem. A tanulmány eredeti leelőhelyét (ha többször is megjelent, a legutóbbi megjelenés helyét) a kötet végén, a mutató előtt találhatja meg az olvasó.

A cikkek szakirodalmi hivatkozási módját nem egységesítettem, irodalomjegyzéküket nem vontam össze. Némelyik, inkább ismeretterjesztő jellegű cikk nem is tartalmazott hivatkozásokat. A kötet elején levő két nyelvtörténeti tárgyú írásnak meghagytam a ma megszokottól eltérő hivatkozási módját, mert ennek megváltoztatása csorbította volna e cikkek jellegét.

A kötet szerkesztésekor a szöveget néhány helyen jegyzetekkel egészítettem ki. Ezeket csillaggal különböztettem meg a tanulmányok eredeti számozott jegyzeteitől. Az idézetekben levő dőlt és/vagy félkövér kiemelések tőlem valók; ha a kiemelés magának az idézett szerzőnek a kiemelése, ezt külön jelzem.

Befejezésül köszönetemet fejezem ki a könyv megjelenését támogató Nemzeti Kulturális Alapnak és Hemingway Alapítványnak, az engem a kötet összeállítására biztató KISS GÁBORNak, a Tinta Könyvkiadó igazgatójának, végül pedig PÉTER MIHÁLY professzor úrnak, aki készséggel vállalta e kötet lektorálását.

Budapest-Krisztinaváros, 2009. augusztus 29.

A szerző